

Csallóközi formula avagy református agenda a 16–17. századból*

Sok neves személy birtokolta könyv nincs meg a Monok István és csapata gyűjtötte jegyzékek tételeiben, de az azonosíthatókat más példányok alapján is vizsgálhatjuk. Elvesztett kéziratos könyvek és jegyzetek így nem ismerhetők meg többé. Jobb prédikátorok szolgálatuk évtizedei során tíz-tizenöt kötetet is összeírtak, ezt a 16–18. századi kéziratosságot fölbecsülnünk sem lehet, tartalmát végleg nem. A liturgikus segédletek elhasználódása nagymértékű, pedig a protestáns szertartás történetét az 1540-es évektől a következő kétszáz esztendőn át ezen adalékokból vázolhatnánk. A most bemutatandó liturgikus kéziratnak néhány jellegzetessége kiegészíti az ismert és nyomtatásban megjelent műveket, s rávilágít arra, hogy a kiterjedt kéziratosság nélkül nem írhatjuk le a szertartások alakulásának teljes folyamatát.

Kéziratunk felöleli a prédikátor leggyakoribb tennivalóit, de csak négy szertartás rendjét és elemeit írja le (úrvacsora, keresztelés, esketés, egyházkelés), s nyolc könyörgéssel és nyolc latin prédikációval folytatja.¹

Teljes szertartás tárul-e fel a protestáns ágendákban? Távolról sem! A szertartásrendek hiánytalan összeállítása éppen ezért csak akkor lehet megközelítően hiteles, ha a szertartás élő *gyakorlatára* figyelünk. Itt azt tárgyaljuk, ami megvan kéziratunkban, azzal, hogy a tételek beágyazódása sem mellőzhető. Huszár Gál komjáti graduálja és a kéziratos graduálok rajzolják meg a szertartási kereteket, amelyekben az ágendák tételei élnek. Apró jele e gyakorlatnak a *confessio generalis* után: *Pater no.* Arra a szokásra utal, hogy minden imádságot be lehetett fejezni a Miatyánkkal. Ezt sokszor nem jelezték. Egyes szertartási elemek megléte vagy elhagyása helyi gyakorlat volt, vagy a prédikátor szabadságában állott, például az *Apostoli hitforma* beiktatása. Ezzel a kockázattal nem számolnak azok, akik végeredményként és perdöntő adatként megelégszenek egy pontokba foglalt szertartási vázlattal. A tagoló latin rubrikák sokszor nem különülnek el a szövegtől, mert az agenda a prédikátor mondandóit tartalmazza, itt az úrvacsorai és a keresztelési szertartás tanító részében: *Postea dicat minister, De secundo usus Baptismi*

* Benda Kálmán (1913–1994) történész, levéltáros bukkant a kéziraatra (Teleki Téka, Marosvásárhely; mostani jelzetét nem sikerült tisztáznom). Köszönöm, hogy Németh Balázs nyugdíjas református lelkész (Bécs) a fél évszázada készült mikrofilmmel megajándékozott.

¹ <i>Agenda</i>	1–31
<i>Ritus Coenae Dominicae</i>	5a
<i>Köz gyonat</i>	11b
<i>Formula Baptizandi</i>	13a
<i>Formula Copulandi Coniuges</i>	21a
<i>Introductio Mulieris Post Partum</i>	28a
<i>Következnek szép könyörgések és hálaadások Istennek minden lelki és testi jótéteményért és viszont megh adásáért</i> ...	32–47
[<i>Oratio septimana</i>]	32a
<i>Oratio Poenitentialis</i>	34a
<i>Alia Oratio pro Pace</i>	36a
<i>Alia Oratio</i>	37b
<i>Alia</i>	38b
<i>Oratio Matutina</i>	39b
<i>Alia Oratio Tempore Pestis Recitanda</i>	41b
<i>Pro Aegrotis</i>	41a
[<i>Prédikációk, latinul, magyarul csak a textus fordítása következik a latin után</i>]	47–71
<i>Verba Isaaci ad Filium Esau Gen. 27. v. 2. usque 4.</i>	47a
<i>Verba Davidis ad Jonathanum</i>	48b
<i>Omnis caro ut foenum et omnis gloria hominis 1. Pet. 1. v. 24.</i>	52b
<i>De luctu Davidis super obitu Abneri 2 Sam. 3. v. 31. ad 33.</i>	54b
<i>Nudus egressus sum ex utero matris nudus revertar Hiob. 1. v. 21.</i>	57b
<i>Exsurge Domine et exaltetur manus tua Psal. 10. v. 12.</i>	59a
<i>Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum Psalm. 42. v. 2. et 3.</i>	61b
<i>Historia de morte Elimelech Ruth 1. a. v. 3. ad 18. [3–10!]</i>	63b
[<i>Latin és magyar versidézetek</i>]	72a

ordine recitabuntur deinceps vagy *Explicatio supradictis*. Ez általános szokás a 18. századig, de szinte semmit nem árul el a szertartás egyéb összetevőiről, így például a kántor, a diákkórus és a gyülekezet énekléséről sem.

A kézirat előzményekre támaszkodó kompiláció. Nyelvállapota, kézírásának jellege és helyesírása 1600 körüli időre mutat. Nyelvi jellegzetességekből kevés példát válogathatok, hogy mutassák, az összeíró a Dunától északra, a Csallóközben működhetett, vagy onnan származott.² Enyhe *ö*-zése más, mint a baranyai nyelvjárású Beythe Istváné vagy a göcseji nyelvjárású Kultsár Istváné: *böczw̄letes*, *szörzet* = szerzett, *szörzötte*, *Lelkötök*, *szömelj*. De Kultsár Istvántól eltérően *gerieſti* és nem *görjeszti*. Ingadozik a szóalakok és a helyesírás használata, nem ritkák az egymás mellett más-más módon írt szavak: *hifsszw̄c*, *hifzw̄c* és *hifzuc*. Ékezetet nem használ az *a* és *á*, *e* és *é* megkülönböztetésére; az *ö* és *ő* egyaránt *ö* alakú. Több hang jelölése vegyes: *hogi*, *hogj*, *hogy*, *hogy*. Az *ű* és *ü* hang jele szintén: *w* és *ü*; a harmadik személyű személyes névmás *w̄*, *w̄*, *w̄*, *w̄* alakú, ahogy a tollvonás sikerül. Néha *eõ* is. Igen gyakori, de nem kivétel nélküli az *-enn* végződés: *ielenn*, *Mikeppenn*, *kivalkeppen*, *legienn*, *esmeretibenn*. Váltakozik a szóvégi *-c* és *-k*, az utóbbi ritkább: *halliuc*, *Christusnac*, *gondolkodic*, *kic* de *bwnöknek*, *Lelek*, *Felsegednek*, *vagiok*; hasonlóan: *-g'*: *harag'*, *meg'* és *-gh*: *Szentsegh*, *Jsmegh*, *kereftsegh*. Jellegzetes: *Jeszus*; ez nem a mai kiejtés szerint értendő, mert egyes szavakat szintén így ír: *szok* = sok, *szereg* = sereg. Nem különbözik az *ff*, *fz* és *ß* írása; nem dönthető el világosan mindjárt az úrvacsorás szertartás első mondatában, hogy az olvasat *köröstyén* vagy *körösztjén*.

Leíró, összeíró

Az ifjú leíró a prédikációk végén elárulja nevét: *Istas, supra anno tales conciones funebrales scripserat Georgius Budakeszi in juventute sua Anno Domini 1621 Czuzini* (f. 66a). Halotti beszédeit latinul írta. Magyarul is idézett textusaiban nem követte a magyar Biblia helyesírását: *Wr* → *Ur*, *czürbe* → *czw̄rbe*, *venhödtem* helyett *venhüdtem*, szövegét kevés változtatással idézi. Helyesírása a Vizsolyi Bibliánál régiesebb. Annyit tudunk még róla, hogy 1650-ben a Dunántúlon Für község (Komárom megye, udvardi járás) prédikátora. Tanulásáról, életéről, működéséről nincs számon tartott adat, a pápai diáknévsorok hiányoznak ebből az időből. A temetési beszédeket írhatta (másolhatta) azért, hogy későbbi szolgálatában legyen készlete. Nincs jele, hogy ezeket elmondta. Nem biztos az sem, hogy prédikátor volt 1621-ben (vagy előbb, a prédikációk később készülhettek az ágendánál és az imádságoknál), ezt nem írja. Lehetett nevelő vagy iskolarektor. Származási és nevelkedési helye is lehet az Érsekújvár melletti Csúz (szintén udvardi járás). Egy pályát kezdő ifjú arra alapozhatott, amit eltanult a szertartásból és a hozzáférhető mintákból, amelyek még 16. századiak, s nem vélhetjük, hogy testületi jóváhagyásra és bevezetésre szánt új liturgiát készített. Többet nem tudhatunk mesterei és könyvtára ismerete nélkül, és hogy mire támaszkodhatott a már nekilendült ellenreformáció légkörében.

A továbbiakban szemelvényekre szorítokozom, a részletes adatolásról és jegyzetelésről le kell mondanom, nem elemezhetem az esketés és egyházkelés szertartását és az imádságokat sem. Eme liturgikus kézirat hiányt betöltő fontosságának ismertetése így is lehetséges.

Felekezeti irány

Túl a Dunán, Huszár Gál is a reformáció lutheri ágát követte Mátyusföld–Csallóközben, azután Óvárott és Komáromban, majd Komjátiban, de voltak helvét hitvallású barátai is. 1612-ig a két ág szervezetileg sem különült el, szertartásban azután is soká voltak hasonló vagy azonos vonások; és emberi, felekezeteken átívelő kapcsolatok. Mit mutat kéziratunk ebben a környezetben?

² Kniezsa István (1898–1965) nyelvtörténész Benda Kálmán kérésére vizsgálta meg a kéziratot. Barsi vagy Somorja környéki nyelvjárást állapított meg, NÉMETH Balázs ezért nevezte *Somorjai ágendának*: „...Isten nem aloszik, rejánk pislong...”: *Református életforma kialakítása a folyamatosság és a változások közepette – a 16. századi Magyarország mint példa*, Bp., Kálvin, 2005. – Magam a Délvidék graduáljait és Beythe ágendáját kiadva tapasztaltam, hogy a 17. századi graduálok 16. századi liturgikus anyaga nagyrészt korábbi nyelvállapotot és helyesírást öriz.

Teológiai iránya kitűnik az úrvacsorás szertartásból. Mi az Úrvacsora? Felelet: *Szent jegy*.³ Ez a keresztség is. Elég idéznünk Heltaitól a Luther kiskátéjának meghatározását: *A mi wrunc Christus Iefusnac igaz Szent Teste es Vere a kenyernec es a bornac bömelyeuel, melly ő magarol Christus wrunktol a vegre fzerzetett, hogy a kereßtyenec egyéc és igyac*.⁴ Kéziratunk helyesírása sokban hasonlít az 1550-es könyvéhez, holott jóval későbbi; ezt korábbi minták, szokások követése magyarázza. Tetten érhető a helvét álláspont az egész tanításban, de nyílt polémia egyetlen mondatban sincs. Éppen ez teszi különösen érdekessé a kéziratot; mert más vonások is fölbukkannak, ezek távol állnak a szigorú kálvini iránytól, amilyenek a kései megítélés sokszor tekinti Magyarország nagyobb felét és Erdélyt. Ez a kézirat is mutatja, hogy ez nem így volt; némi fényt vet arra, hogy milyen kéziratosság előzte meg Samarjai Máté János csallóközi superintendens munkáját, a 17. század legrészletesebb és leggazdagabb ágendáját, szinte liturgikai kézikönyvét.⁵ Csak páterekre (egyházatyákra) és zsinatokra hivatkozik. Tekintetbe kell vennünk, hogy Beythe István ágendája⁶ sem szakad el a lutheri hagyománytól, de távol áll tőle minden szélsőség. Református gyülekezetek is használhatták azon politikai környezetben, mikor a szakramentáriusokat nem túrték meg.

Meglepő és érdekes, hogy a pfalzi református fejedelemség szombat esti gyónó vecsernyéjéből átvett kérdésekhez képest ismeretlen, alighanem korai úrvacsorai kérdések változata bukkan föl. Budakeszi a kézirat liturgikus tételeit körülbelül egy időben, vagy inkább korábban írta le Milotai Nyilas István és Alvinci Péter ágendájának keletkezésénél, tehát nem igazodhatott egyikhez sem, mintáját vagy forrását nem ismerjük:

- I. *Hiszitek-é, hogy az Úr Jézusnak szent teste áldozatul adatott ti érettetek?*
- II. *Hiszitek-é, hogy az Jézus Krisztusnak szent vére kiontatott az ti bűneiteknek bocsánatjára?*
- III. *Hiszitek-é, hogy az Jézus Krisztus az ű szent testének és vérének egyszer való áldozatjával megengesztelte az ű szent Atyját tinétek, és titeket örökös fiakká tött? (f. 8b)*

Milotai Nyilas István úrvacsorai kérdései a Heidelbergi Káté nyomán *bűn, váltság, hála* szerkezetűek. Melius Juhász Péter szintén három kérdést használ, de szövegileg azoknak sincs közvetlen kapcsolata egyetlen itt említett változattal sem.⁷ A jelentés elhomályosult, emiatt hitvalló kérdések és fogadalom színezetét öltötték a későbbi használatban. Volt olyan szertartási változat is, amely régi időtől ismeretlen forrásra és szokásra támaszkodott. Még tovább színezi ezt a helyzetet, hogy Száki János mosoni prédikátor 1671-ben másik három hitvallónak mondott kérdést iktat a szertartásba, éppen egy fél évszázaddal később. Szövegük eltérő, de hasonló. Samarjai Máté Jánosnál nincsenek ilyen kérdések, bűnvalló imádsága Bornemiszát követi. Beythe István ágendájában sem találunk hasonló kérdéseket.

³ „Krisztus Jézustul szerezetett Szent Jegy kenyérből és borból, az ő engesztelő áldozatjának emlékezetire és bűnünk bocsánatjának bizonyására” (f. 5a). A keresztség pedig „az Ujj Testamentomnak első Sacramentoma Szent Jegye, melyet az mi Urunk Jézus Krisztus önnön maga szerzett, vízből” (f. 13a).

⁴ *Catechismus minor, az az a kereßtyeni tudomannac reuידeden valo fumaya*, Colofuarba, 1550. – RMNy 86.

⁵ RMNy 1654.

⁶ RMNy 517; vö. *Beythe István Ágendája, Németújvár 1582*, s. a. r., szerk. és a tanulmányt írta FEKETE Csaba, Debrecen, Debreceni Református Hittudományi Egyetem Liturgiai Kutatóintézete, 2014 (A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Liturgiai Kutatóintézetének Kiadványai, 5).

⁷ Lásd a további részleteket: FEKETE Csaba, *Úrvacsorai kérdéseink történetéhez*, *Theologiai Szemle*, 58(2015), 74–77; *Uő, Igazán hiszen-é?: Szapora kérdezés*. (Megjelenik ugyanott.)

Gyónó imádság és bűnvallás

Kathona Géza és Bucsay Mihály vitatta egykor a református szertartásban öröklődő *confessio generalis* helyét és jelentőségét.⁸ Gyanították, hogy eredete visszanyúlik a magyar középkorba. Azóta valóban fölbukkant több adalék. Tekintsük meg összehasonlításként a 16. század elejéről ismert legkorábbi teljes változatot (az élő szóval elhangzásra gondolva tördeltem):⁹

Örök mindenható Atya Isten!

Gyónom és vallom én bűnössé magamat te áldott szent istenségednek mert én bűnes vagyok és vétkeztem te szent istenségednek ellene kilemb-kilemb gonosz gondolatomban, gonosz beszédemben és gonosz cselekedetemben, az te szent nevednek és az én hitemnek hiábavaló említésében, felebarátomnak ártásában és megbotránkoztatásában.

De, örök mindenható Atya Isten!

mert az én bűneim valami módon, valamiképpen nyilván és tudván vannak az te szent Istenségednek előtte ez óráig, egy szempillantásig, mit én vétettem volna te szent Istenségednek ellene gyermekségmentől fogva, mindenben hagyom bűnössé magamat.

Mert én bűnes és gyarló vagyok.

De, ne gondold, Uram Isten, az én bűnes voltomat, gondold irgalmasságodat, és hozzánk való szerelmedet, véghetetlen jóvoltodat!

Hiszem, Uram Isten,

hogy nem csak az én jócselekedetemért és az én érdememért bocsátod meg az én bűneimet, hanem csak az te szent Fiadnak, Krisztus Jézusnak általa, az te szent irgalmasságodból. Amen.

Liturgiánkban két gyónó imádság van. Mindkettő az úrvacsorás szertartás része, de a másodikat korábbi forrásból másolta az összeállító. A tanításba illesztett szereztetési ige, majd az intelem, és a föntebbi három gyónó kérdés után ez az imádság következik:

Confessio

Örök Atya, mindenható Úr Isten, minden irgalmasságnak kegyelmes Istene! Vallást tészek én tenéked, mint teremtő Istenünknek, Atyánknek, és Megváltónknak. Vagyok bűnös te előtted és valom bűnösnek magamat teljes életemben; gonosz szómban, szándékomban, látásomban, hallásomban, irigységemben, rágalmazásomban, szitkos-átkos voltomban, haragtartásomban, hamisan hitemet mondásomban, és teljes életemnek idejében; melyekért te Szent Fölségednek igaz ítéletit és az örök kárhozatot érdemlettem.

De kérlek tégedet, én mennyei Atyám, az te szent Fiadnak, az Jézus Krisztusnak érdeméért, kit ez világra az bűnösökért bocsátál, – bocsásd meg az én számtalan sok titkos és nyilvánvaló sok bűneimet, es adjad énnékem az vigasztaló és megszentelő Szentléleknek ajándékát, hogy általa

⁸ KATHONA Géza, *Samarjai János gyakorlati teológiája*, Theologiai Szemle, 16(1940), pótfüzet, Debrecen, 1940; Uő, *A római katolikus confessio generalistól a Melotai agenda gyónóimájáig = Csikesz Sándor Emlékkönyvek, 2, Tudományos dolgozatok*, szerk. MÓDIS László, Debrecen, 1941, 95–122; BUCSAY Mihály, *Méliusz, Bornemisza és a Melotai-agenda bűnvalló imádsága = Csikesz Sándor Emlékkönyvek, 4, Tudományos dolgozatok*, szerk. MÓDIS László, Debrecen, 1942, 217–224.

⁹ SZELESTEI N. László, *Magyar nyelvű közgyónásszöveg a XVI. század elejéről*, Magyar Nyelv, 77(1976), 502–503; Uő, *Rekatolizáció és barokk áhitat*, Bp., METEM, 2008 (METEM-könyvek, 64), 17–26. Betű szerinti átiratát is közöltem: FEKETE Csaba, *Beythe korabeli kiskáté*, Theologiai Szemle, 57(2014), 31–32.

igazán megesmérhesselek és mindenkor fölötte [igen] tégedet szerethesselek. Felebarátomat és atyámfiait is úgy szerethessem, mint szintén ennen magamat. Az mint te tanítottál engemet.

Így tégy énvélem én mennyei Szent Atyám, az te Szent Fiadnak, az mi Urunk Jézus Krisztusnak érdeméért. Ámen. (f. 9a)

Ez a szöveg csaknem szó szerint azonos Alvinciéval (*Kassai Ágenda*). Kéziratunk értéke és érdekessége, hogy némileg eltérő helyesírással és szóalakokkal egy korábbi és hosszabb változatot is beiktat a szertartás után:

Közgyónat

Gyóonom én tenéked, én édes Istenem, mert te vagy énnékem Uram, Teremtőm és én édes Megváltóm! Vagyok bűnös te Szent Felségednek előtte vakságomban, hitetlenségemben, békételen-ségemben, és tebenned való kétséges voltomban, régi nagy sok bálványimádásomban, testemnek fertelmes voltában, te szentséges nevedet segítségül nem hívásomban, háládatlanságomban, te szentséges igédet buzgó lélekkel nem tanulásomban, és minden engedetlenségemben, szómban, szándékomban, látásomban, hallásomban, irégségemben, rágalmas voltomban, haragtartásomban, hamisan hitemet gyakran mondásomban, te szent parancsolatidat meg nem tartásomban, és minden-némű gonosz bűneimben. Hagyom te Szent Felségednek előtte bűnössé magamat, szánom-bánom minden gonosz bűneimet.

De kérek téged, Fölséges Atya Úr Isten, mint Uramat, Teremtőmet és én édes Gondviselőmet, hogy az te áldot Szent Fiadnak, az mi Idvezítő Urunk Jézus Krisztusnak dicsőséges szent haláláért, szent vére hullásáért, légy kegyelmes, légy irgalmas szegény nyomorodott bűnös embernek, es bocsásd meg az én bűneimet, kikkel te Szent Felségedet megbántottam volt, és adjad az te Szent Lelkednek ajándékát, kivel világosíts meg és építsd föl az én megromlott természetemet. Uram Isten, adjad az te szent ajándékodat, hogy az én bűneimet igazán meggyűlölhessem, tégedet, Örök Istent mindeneknek fölötte szerethesselek, és felebarátimat, mint ennen magamat.

Adjad, Uram Isten, hogy rendelhessem életemet az te szent parancsolatod szerint, és élhessek ez világon tenéked tisztességedre, felebarátimnak előmenetelire, és énnékem idvességemre. Adjad, Uram Isten, hogy tenéked tisztességedre mind holtom-napiglan hálákat adhassak, holtom után mennyországban tégedet láthassalak, és örökkén dicsérhesselek.

Így tégy mivélünk mi kegyelmes Atyánk, az te Szent Fiadért, az mi Urunk Jézus Krisztusért, kivel élsz és uralkodol az Szent Léleknek egyességében, mind örökkén örökké. Ámen.

Pater no[ster] (f. 11b)

E hosszabb változat csaknem szó szerint azonos Száki Jánoséval,¹⁰ aki főként Samarjai Máté Jánosra támaszkodik, de nevét nem említi, művére úgy utal, mint az *ágendára!* A két kézirat visszautal az előzményekre, valamint a folytatásra is rámutat. Összefüggéseinek jelzésére lásunk még egy részletet. Milotai Nyilas Debrecenben tanult gyónó imádsága 1621 óta nyomtatott alakban használatos, a Ravasz László-féle rendtartás is szinte szó szerint átveszi, máig használatos; az 1985. évi (Bartha Tibor-féle) és az 1998. évi (Csiha Kálmán-féle) rendtartás viszont elhagyta, nem ismerte értékeit. Ebben a közgyónatban találkozunk a föntiekből hiányzó mondattal:

„De mivelhogy egyedül csak Te vagy a megtérő bűnösökön könyörülő Isten: Annak okáért alázatosan könyörgök szent Felségednek, hogy a te ígéreted szerint – melyben azt fogadtad, hogy valamely órában a bűnös ember megtérvén tehozzád felkiáltand, meghallgatod őt és az ő álnokságáról többé meg nem emlékezel –, bocsásd meg az én bűneimet!” Ezékiel prófétának erre az egyébként is sokszor emlegetett szakaszából¹¹ való idézetnek van verses-strófikus alakú

¹⁰ Ráday-gyűjtemény, K. I. 172; előzetes tanulmányom *Szákiak nyomában* címmel a *Magyar Könyvszemlében* jelenik meg.

¹¹ Ez 18,21–23; a következő versek is, tágabb kontextusban 33,10–20

változata, az egyik korai káténak. Először Huszár Gál közölte énekeskönyve első részében, tehát elterjedt volt 1560 előtt. Elhangzik a kérés, hogy *El ne feledkezzél te ígéretedről*. Folytatása:

Ki nekünk megígértél te szent Fiad által,
és mondál Ezékiel prófétának által.
Hogy valamely órában szegény bűnös ember
tehozzád fohászkodik, mint elveszett ember,
Az ő gonoszságából ha ő is kitérend,
és fajtalanságának ha ő véget vetend,
Soha az ő bűnéről meg nem emlékezel,
sőt ő idvösségére te is igyekezel.

E részletet törölte az 1948. évi református énekeskönyv. Nekünk tanulságos. Milotai Nyilas István ágendája a 17. századtól a legjobban elterjedt szertartási segédlet, előszava szerint a Debrecenben tanult gyakorlatra alapozta. A közgyónatnak ez az alakja szerte ismert lehetett, ha az ország nyugati sarkában Huszár Gál is ismerte megverselt alakját. A *confessio generalis* két fő változatban élhetett a korai időktől. Erre mutat a két változat.

Imádságok

A további tennivalók sorába tartozik a nyolc imádság szövegkapcsolatainak kutatása, továbbá annak vizsgálata is, hogy tekinthetjük-e valamelyiket az ifjú prédikátor saját alkotásának, vagy nem. Az utolsó, a betegekért és gyógyulásukért könyörgés pásztori feladat, ugyanakkor liturgikus tevékenység, mert többnyire úrvacsoráztatással kapcsolódott, amelyet azonban egyes túlzó nézetűek helytelenítettek.

PRO AEGROTIS

Erős és hatalmas Isten, ki minden tebenned bizóknak oltalmok és minden szűkségeken alkalmas időben való segítségek vagy, könyörgünk tenéked az mi beteg atyánkfiaiért, kik testi gyötrelmekben megnehezítettvén, az halálnak fájdalomban forognak. Add meg nekik, hogy megismerjék az te szent akarodat, és az higgyék, és békével is szenvedjék.

Erősítsd meg őket és vigasztald meg, az te Szent Lölköddel, és segítsd meg őket betegágyokban, és ilyen nagy szűkségeken légy mellettük.

Könyörülj rajtuk az te nagy jó voltod szerént, az te szerelmes Fiadnak, az Úr Jézus Krisztusnak keserves kinszenvedéséért bocsásd meg nekik minden bűnöket, melyekkel téged megbántottanak, avagy az betegséges találták. És ha sem az te szentséges akarodnak, sem az ű idvességeknek ellene nem léssen, add meg az ű testi egészségeket és lölköknek csöndességét. Mert ha te akarod, könnyen őket meggyógyíthatod, mert te vagy amaz mi jó orovosunk, ki főképpen akkor segítesz meg minket, [mikor] minden emberi segítség megfogytokzik.

Ha pedig hasznosb nekik az te akarod szerént kimúlni, mintsem ez Siralomnak Völgyében lenni, erősítsd meg őket az hitben és az reménségben, és bódog kimenetellel az örökkévaló öröme vigyed, és segítsd őket.

Az ű utolsó órájokban az te Szent Lölköddel légy jelen az te kegyelmedet túlok ne vedd el, hogy az halálhoz magokat jól készítsék, és innen kimúlván, tetűled az hívek seregében vetessenek. Rövidítsd meg azért testi fájdalombokat, adj erőt nékiek, hogy meggyőzhessék az haláljuk fájdalomát, és mehessenek az örök életre. Az ű szomorúságokat fordítsd oly öröme, melyet senki el ne vegyen útűlok. Az ű lölköket végyed az te kezeidben, melyet megváltottál az Úr Jézus Krisztus által. Ámen. Úgy légyen. (f. 42)

Keresztelés

A szertartás rendje szintén eltér a Milotai Nyilas-félétől. Nem olyan irányultságú, mint az úrvacsorás szertartás. A tanításba foglalva hangzik a szereztetési ige. Utána következnek a kérdések (átírva idézem) és a gyermek megkeresztelése. Váltakozik ugyanannak a szónak az írása, míg a *responsum* akkor is változatlan, ha a mondatba helytelenül illeszkedik. A kérdezésnél másként van. Ötször is *Hifzede*. Pedig legelőször hiszel-é volna helyesen, a felelet pedig hiszek. Majd egymás után *Hifssze* [!] és *Hiszsze* következik (f. 19).

Hiszed-é az Atya mindenható Istenben, földnek és mennynek teremtőjében? R: Hiszem.

Hisz-é az ű egyetlen egy született Fiában, az mi Urunk Jézus Krisztusban? R: Hiszem.

Hisz-é az Szent Lélek Istenben? R: Hiszem.

Péter! Hiszed-é az közönséges körösztvény anyaszentegyházat? R: Hiszem.

Hiszed-é az szenteknek egyességét? R: Hiszem.

Hiszed-é bűneidnek bocsánatját? R: Hiszem.

Hiszed-é testednek föltámadását? R: Hiszem.

Hiszed-é az örökéletet? R: Hiszem.

Az Apostoli Hitvallás felkérdezése a gyermektől (három vagy négy kérdésben) Heltai és Beythe ágendáját is jellemzi. A prédikátor a gyermek keresztnevét is mondja itt, holott csak utána kérdezi meg. A keresztapák (conpatres) a gyermek nevében (helyette) kötelesek felelni és fogadalmat tenni. A református ágendákban ez a szertartási elem ismeretlen.

Egy előzetes áttekintéshez elég e néhány vonás kiemelése, azzal a reménységgel, hogy a további kutatás eredményeként egyéb összefüggések is megrajzolhatók. Ha nem derül is több fény a leíró életére és munkásságára, az ágendák vonulatának ez a típusa az eddig ismertnél, illetve feltártnál több színű és gazdagabb hagyományra utal. Lappanghatnak a homályban más kapcsolatok is. Az utolsó lapon, a latin szentenciák között ezt is olvassuk: *Számkivetésben járt ez földön Krisztus Urunk is, / Járjuk el ezt járást, hát mi is, ő tagai. Ő-ző nyelvjárás volt Szenci Molnár Albert anyanyelve és a Pozsony megyei Szencé. Szűkebb pátriája, vagy egyik működési helye Budakeszi Györgynek is a szomszédos területen volt, ez is vezethette tollát az ifjúnak, mikor a zsoltárváltó jelmondatát leírta.*